

4. Куньч З. Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 248 с.
5. Куньч З. Й., Городиловська Г. П., Шмілик І. Д. Риторика: підручник. 2-ге вид. допов. і випр. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 496 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: Видавничий центр Академія, 1997. 752 с.
7. Новий тлумачний словник української мови у 3 т. / Укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. Вид 2-е, випр. Т. 3. Київ: Видавництво Аконіт, 2001. 862 с.
8. Риторичний словник / Упор. Зоряна Куньч. К.: «Рідна мова», 1997. 341 с.
9. Словарь української мови у 4 т. / Упор. Грінченко Б.Т. 4. Київ: Наукова думка, 1997. 616 с.
10. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Вид 2-е, випр. і доп. Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. 966 с.
11. Словник української мови в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8. 927 с.
12. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького та ін. Київ: Головна редакція УРЕ, 1974. 846 с.

УДК: 821.161.2.0'06:7.04:94(477) «1932/1933»

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ОБРАЗУ ДИТИНИ-СИРОТИ В ЧАСИ ГОЛОДОМОРУ

Юлія Ласкава,

*кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства
Запорізького національного університету*

У статті розглянуто образ дитини-сироти на прикладі повісті письменниці-емігрантки Ольги Мак «Каміння під косою». Показано специфіку розвитку особистості хлопчика Андрія в умовах голоду та пресу тоталітарної системи суспільства.

Ключові слова: голодомор, образ, специфіка, соціальний аспект, тоталітарне суспільство.

The article is consider the image of the of a child-orphan on the application of Olga Mack's written and emigrant novel «Scythe on stones». The specificity of the development of the special features of the boy Andriy in the minds of hunger and the presumption of the total system of suspensions is shown.

Keywords: famine, image, specifics, social aspect, total suspension.

Рівень національної свідомості кожного громадянина України базується на традиціях, звичаях та знаннях історичної минувшини. Людина з'являється на цей світ «чистим аркушем» і формує свій світ за допомогою соціуму, в якому перебуває. Вкрай важливо аби ці знання виховали в людині любов та повагу до рідної землі. Однією з найвизначніших подій української історії є Голодомор 1932-1933 рр. Становлення більшовицького режиму на українських землях, за різними оцінками, забрало від 3 до 10 мільйонів життів. Голод не жалів нікого: ні старих, ні малих. Політика сталінського режиму болюче вдарила по селянам, які були змушені віддати все своє майно, і навіть найдорожче – землю. Люди залишилися без шматку хліба за душею, вже не говорячи про інші продукти харчування. Не оминули репресій тодішньої влади й інші верстви населення. Якщо селяни гинули від голоду, то інтелігенцію катували та вбивали без суда та слідства.

Тема Голодомору довгий час замовчувалась у всіх інформаційних джерелах. Задля розкриття цілісної картини трагедії використовувались спогади, хроніки,

листи, історичні довідки та ін. Науково узагальнили інформацію про Голодомор такі історики як Кульчицький С., Марочко В., Турченко Ф., Шаповал Ю. та ін.

Події 1932-1933 рр. залишили відбиток не тільки на економіці, а й на психічному здоров'ї майбутніх поколінь. З цього приводу дуже влучно у своїй статті висловились Соломія Онуфрив, яка визначила період Голодомору як психотравму української нації: «Голодомор 1932-1933 рр. в Україні – це історична, колективна психотравма українського народу, яку ми сьогодні зцілюємо з допомогою відновлення історичної пам'яті. Пам'ятати про ці події важливо не лише для того, аби зцілити рани минулого, а й щоб запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому. Історична травма – це подразник, який вимагає відповідної емоційної реакції, тобто можливості відкрито висловлювати свої почуття з цього приводу. Непропрацьовані конфліктні ситуації не заживають, доки їх не усвідомлює суспільство, зокрема через професійну роботу соціально відповідальних медій. Саме так українське суспільство зможе нарешті позбутися постгеноцидного синдрому та комплексу народу-жертви. Настає час для посттравматичного зростання, коли пропрацьована травма з дефіциту перетворюється у індивідуальний/колективний ресурс» [2, с. 309].

Не оминули увагою цю тему й українські письменники. Зокрема, події Голодомору висвітлені у творах В. Барки, Н. Доляк, Є. Маланюка, У. Самчука та ін. Серед сучасних письменників варто виокремити твір С. Талан «Розколоте небо», у якому письменниця відтворила події Голодомору та колективізації на прикладі селища на Луганщині.

Метою нашої розвідки є повість письменниці-емігрантки «Каміння під кошою» Ольги Мак. Уперше була видана за сприяння української діаспори у м. Торонто в 1973 р. Згодом двічі перевидавалася в Україні – у 1994 та 2004 роках. А у 2012 році, під керівництвом Л. Лозинської-Кий, повість була надрукована в англійському перекладі задля поширення подій Голодомору серед англійських читачів, роз'яснення причин та штучності трагедії українського народу у світовому масштабі. Чому саме ця тема привернула увагу письменниці? Ольга Мак – українка за походженням, народилася в Кам'янці-Подільському і була змушена покинути рідну країну через те, що її чоловіка було репресовано. Тому саме ця тема була вразливим місцем у душі письменниці.

З перших сторінок повісті ми дізнаємось про життя родини юнака Андрія, які мешкали в селі на Харківщині. У період розкуркулення було вбито його батьків, а самого хлопця прилаштували до дитячого будинку. Згодом Андрій втік з дитячого будинку, через те, що принципи життя там суперечили його власним. Шукати кращої долі сирота вирішив у Харкові, який був столицею тогочасної України.

Найповніше в повісті висвітлена тема сирітства. О. Січкара зазначає: «Сирітство як соціальне явище існує стільки ж, скільки людське суспільство, і є невід'ємним елементом цивілізації. У всі часи війни, епідемії, стихійні лиха, інші причини призводили до загибелі батьків, внаслідок чого діти ставали сиротами» [3, с. 259]. У соціологічному словнику термін сирітство визначено як соціальне явище, зумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, що залишилися без догляду батьків внаслідок позбавлення їх батьківських прав, визнання у встановленому порядку батьків недієздатними, безвісно відсутніми тощо. Сюди відносять також дітей, батьки яких не позбавлені батьківських прав, але фактично не здійснюють турботу про своїх дітей. Останній вид називають соціальним сирітством [4, с. 279]. Саме ця проблема гостро постала в реаліях виховання дітей тогочасного суспільства. Адже важким випробуванням для дитячої психіки стали зміни в навколишньому середовищі. Звична модель життя була зруйнована під впливом більшовицької влади, яка мала на меті виховати колективний розум, а не потурати самоствердженню власного «Я».

Градація образу Андрія прослідковується на межі його внутрішніх та зовнішніх протиріч. На початку твору перед нами постає знедолена, голодна дитина, яка немає даху над головою та жодних засобів існування: «Півдня він ще якось тримався і не втрачав надії, але після полудня відчув, що з ним коїться щось дивне. Раз йому ставало гаряче і страшенно хтілося пити. Тоді він розглядався за купою снігу, згортав з нього чорну скоринку бруду, набирав у жмені і їв. Але зараз же його тіло починало корчитися від холоду, ноги тряслися й підгиналися, а губи мертвіли так, що ними годі було ворухнути» [1, с. 48]. У хлопця була постійна гарячка, а в окремі хвилини просвітлення бачив навколо себе лише тіла померлих від голоду людей. Вони були всюди: на дорозі, під парканами, у залі очікувань на залізничній станції. Андрій намагався влаштуватися на роботу, але без прописки та документів не зміг цього зробити. У розпачі навіть хотів повернутися додому, в село, але не зміг знайти потрібної дороги. І перебуваючи на межі життя і смерті постукав у найближчу фіртку: «Це не був не стукіт і не прохання – це був, перекладений на людську мову, зойк одчаю: «Рятуйте, гину!!!» [1, с. 49].

Порятунком для хлопця стала вдова, колишня дружина репресованого лікаря – Лідія Сергіївна Чернявська. Жінка прийняла хлопця, обігріла, відгодувала та піклувалася як про рідного онука. З часом приписала та зробила документи, заклавши єдину дорогу серцю річ, що залишилася від покійного чоловіка – настінний годинник. Андрій не хвилини не сидів без діла: то води принесе, то фіртку підкруте, то піч розпале, або їсти приготує. Та все ж тяжкі думи ятрили його серце. Весь час, що він провів на господарці у Лідії Сергіївни, не припинявся стукіт у двері: хтось просив краєчок хліба, комусь хоч кілька зернин пшо-на, а для декого порятунком ставало лушпиння від картоплі. Спочатку Андрій допомагав кожному жебраку. Потім вирішив, що кожного врятувати не зможе і збирав клунок продуктів для когось одного. Хлопець не знав як йому вчинити краще, питав поради у названої бабусі, але й вона не дала чіткої відповіді на питання: як йому допомогти людям. Її дивувало як Андрій зумів зберегти в собі вогник людяності та доброзичливості у цей буремний для країни час. Одним з найулюбленіших занять молодика було цитування творів Т. Шевченка. Хлопець вважав, що саме його рядки допоможуть не знехтувати тими рисами характеру, які він перейняв від батьків, що все своє коротке життя вболівали не тільки за себе, але й за долю країни та її людей. Андрій розумів, що настане час коли він не тільки словом, а й ділом зможе повернути втрачену велич рідної землі.

Під опікуном Лідії Сергіївни, Андрій влаштувався на навчання до школи, де здобув прихильність вчителів-майстрів своєю зручністю і пильністю в роботі. Згодом записався до токарського цеху. Фахової роботи йому ще не давали, але він і так умів бути корисним: «Він завжди пильно слідкував за складною працею робітників і був напоготові подати потрібне знаряддя, піднести, підважити, попередити про невдачу або про небезпеку. І, нехотячи, все ж звернув на себе увагу та й полюбився майстрам і робітникам» [1, с. 87]. Серед багатьох він став тим, хто заробив премію, яка складалася з продуктів харчування та грошей. Лідія Сергіївну вчила хлопця цінувати життя і не звертати уваги на думку оточуючих: «Життя – найбільший Божий дар, і ніхто не має права його протринькати на ніщо. Бог тобі дав безсмертну душу – Бог має право вимагати її віддати Йому назад. Коли треба буде. Коли ж ти сам такого часу не дочекаєшся – навчиш дітей і навіть онуків своїх, як і за що треба вмирати. Для цього мисуй жити і терпіти, заціпивши зуби, і не забувати отого, що тепер діється в селах, у містах і на дорогах» [1, с. 60]. Слова лунають як настанова майбутньому поколінню і мають закарбуватися у свідомості кожної людини, незалежно від віку чи соціального статусу.

Здавалося б, що життя налагоджується, але одного вечора прийшли двоє міліціонерів і забрали Лідію Сергіївну. Від сусідки хлопець дізнався, що бабуся начебто мала золото та отримувала іноземну валюту від сина з-закордону. Тиждень

ходив ні живий, ні мертви та чекав повернення рідної для нього людини. Та чи принесло це полегшення? Кожен день Андрій поспішав додому, сподіваючись побачити там бабусю і тільки через тиждень його надії справдилися. Якщо на початку повісті письменниця характеризує Лідію Сергіївну, як величаву пані, спокійну, охайну, хоч і небагато вбрану. То опис останніх днів змушує серце стискатись від відчаю: «Лице хворої вже не було опухле, навпаки, зморщилося, осунулося, постарілося ще більше і дивно потемніло. Печать недалекого кінця виступала на ньому виразно і не залишала місця на ніякі сподівання» [1, с. 138-139]. Вірогідніше, письменниця відтворила збірний образ знедоленої України у постаті Чернявської, а Андрій став уособленням надії на світле майбутнє.

Мотив чистоти людської душі відтворений письменницею напрочуд прискіпливо. Хлопець ніколи не прохав у життя більшого, ніж заслуговував. А часом, навіть, віддавав своє, незважаючи ні на що. Це гасло допомогло хлопчині-сироті знайти своє місце в житті, а найголовніше – родину, хоча й вони не були рідні по крові. Історія про золото стала кульмінацією повісті. Перед смертю Лідія Сергіївна відкрила хлопцеві таємницю, де саме зберігається золото, яке вони з чоловіком збирали протягом свого життя. Що саме у криниці під грушою захований його квиток у щасливе майбутнє. Бабуся наказала розподілити спадок порівну між ним і дітьми жінки, які мешкали закордоном. Цей момент стає вирішальним у становленні особистості дитини: письменниця спрямовує хлопця на стежку чесності та порядності. Тому після смерті бабусі Андрій пише листа її дітям закордон і завуальовано натякає, що знає де заховане золото, яке буде чекати їхнього приїзду.

Антиподом до образу Андрія є Грицько Гречанюк: «Хлопчина мав яких дванадцять років і якимось зовсім не скидався на отупілих з голоду, прибитих голодаючих. Був, правда, таких худющий, що більше подобав на зроблену із соломинок сміховинну іграшку-ляльку, але тримався бадьоро, а з зухвалих темних очей так і бризкав безжурний гумор» [1, с. 70]. Доки Андрій недоїдав і намагався знайти спосіб врятувати людей від голоду, то Грицько десь вкрав, десь випросив їжу. Тим самим врятувавши життя і собі, і бабці, яку привів з села після смерті батьків. Зміг зачепитися в місті, знайти п'яку, одружити його на бабусі та виробити обидвом документи, які стали перепусткою до ситого життя. Грицько, завдяки своїй завзятості, пішов до школи та зарекомендував себе як здібного учня. Саме ці риси характеру допомогли хлопцю вижити, знайти дах над головою та стати представником середнього класу, а не померти жебраком на вулицях міста. Якщо Андрія письменниця наділила більш глибокими якостями, гуманістичними поглядами на життя, то Грицько – це образ людини прагматичної, деякої міри егоїстичної, але з невід'ємною жагою до життя.

Отже, виховання дитини – це велика праця, яка залежить не тільки від навколишнього середовища, а й від внутрішньої складової душі. Адже Андрій зміг не тільки вберегти цінності, які були закладені батьками, а й з роками примножити все те добре, що є в серці дитини. З легкої руки Лідії Сергіївни, осягнув сенс життя і впевнено крокував до поставленої мети. Був борцем, але й вмів співчувати людям. Виховав у собі якості лідера, який в майбутньому зможе допомогти своєму народу піднятися з колін.

Література

1. Мак О. Каміння під косою. Торонто : Гомін України, 1973. 158 с.
2. Онуфрив С. Психологічні наслідки історичної амнезії про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні. Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2018. Випуск. 43. С. 302-311.
3. Січкара О. Проблема сирітства в українській літературі для дітей і про дітей кінця XIX – початку XX століття. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2011. Вип. 15. С. 259-261.
4. Соціологія: словник термінів та понять / упоряд. Козловець Є., Біленський Є. К.: Кондор, 2006. 372 с.